

ILGĄ LAIKĄ NEDIRBANČIŲ IR SOCIALINĘ PARAMĄ GAUNANČIŲ ASMENŲ IŠŠŪKIAI INTEGRUOJANTIS Į DARBO RINKĄ: EKSPERTŲ POŽIŪRIS IR BIOGRAFINIŲ INTERVIU NARATYVAI

Tautvydas VENCIOUS
LSMC Sociologijos instituto
Socialinės politikos tyrimų skyrius
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
tautvydas.vencius@lsmc.lt

Santrauka. Ilgalaikis nedarbas siejamas su dideliais reintegracijos į darbo rinką sunkumais, kurie ilgalaikėje perspektyvoje gali lemti socialinę atskirtį. Tyrimai rodo, kad būtent ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų grupė susiduria su motyvacijos bei aktyvumo, ieškant darbo, stoka ir patiria kitus sunkumus integruojantis į darbo rinką. Teigiama, kad apie trečdalis skirtingų socialinių grupių asmenų, registruotų Užimtumo tarnyboje, įsidarbintų tik taikant suderintas kompleksines paslaugas ir aktyvios darbo rinkos politikos priemones. Įvertinus tai, kad ankstesniuose tyrimuose mažai akcentuotos darbo rinkos transformacijos, reikalaujančios kitų įgūdžių ir kompetencijų, kurias itin sunku įgyti pažeidžiamoms visuomenės grupėms, svarbu ilgalaikio nedarbo procesus vertinti ne tik statistiniame kontekste. Todėl šiame straipsnyje, pasitelkus kiekybinius antrinius duomenis bei kokybinių interviu su ekspertais ir ilgą laiką nedirbančiais ir socialinę paramą gaunančiais asmenimis duomenis, vertinamas šios problemos kompleksiskumas ir sąsajos su darbo rinkos transformacijomis. Rezultatai rodo, kad ilgą laiką nedirbantys socialinės paramos gavėjai menkai įtraukiami į aktyvios darbo rinkos politikos priemones, stagnuoja kompleksinių paslaugų teikimas. Ekspertų teigimu, šie asmenys dažniausiai susiduria su sunkumais integruojantis darbo rinkoje dėl anksčiau įgytos, tačiau šiais laikais nereikalingos kvalifikacijos (profesijos), o patys informantai pabrėžia, kad vykstantys struktūriniai pokyčiai, ekonominiai svyravimai ar socialinės paramos sistemos reikalavimai apriboja galimybes ne tik įsidarbinti, tačiau ir dalyvauti visaverčiame socialiniame gyvenime.

Raktažodžiai: ilgalaikis nedarbas, socialinė parama, darbo rinkos transformacijos.

Įvadas

„Nepaisant mažo šalies dydžio, regioniniai pajamų, našumo ir nedarbo skirtumai yra ne tik vieni didžiausių tarp Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalių, tačiau ir toliau didėja. Ekonominis augimas vyksta keliuose didžiuosiuose miestuose ir kurortuose prie Baltijos jūros, o daugelis kaimo ir periferinių vietovių stagnuoja ir emigracija dažnai yra vienintelis būdas išvengti skurdo“ (EBPO, 2020). Štai tokiu apibūdinimu apie Lietuvos socialinę ir ekonominę situaciją EBPO pradėjo

2020 m. ekonominę apžvalgą, skirtą mūsų šaliai. Šis lakoniškas apibendrinimas atspindi problemas, su kuriomis susiduriame.

Vis dėlto šiuos teiginius būtų galima konkretizuoti akcentuojant pažeidžiamų visuomenės grupių padėtį, kuri neretai susijusi su nedarbo iššūkiais. Ypač didelį nerimą kelia ilgalaikis nedarbas, kuris siejamas su dideliais reintegracijos į darbo rinką sunkumais, o tai ilgalaikėje perspektyvoje sąlygoja socialinę atskirtį (OECD, 2015). 2021 m. ilgalaikių bedarbių, t. y. asmenų, ieškančių darbo vienus metus ar ilgiau, buvo 36,7 proc. visų registruotų bedarbių. Verta paminėti, kad, remiantis EBPO (2022), ilgalaikis nedarbas sukelia didelį psichinį ir materialinį stresą nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms. Tai taip pat kelia ypatingą susirūpinimą politikos formuotojams, nes aukštas ilgalaikio nedarbo lygis rodo, kad darbo rinkos veikia neefektyviai. Negana to, „augant nedarbui ir didėjant neveiklumui, gali būti prarandami įgūdžiai, o tai gali daryti žalingą poveikį atitinkamiems asmenims ir visai ekonomikai. Jei nebus imtasi įgūdžių tobulinimo ir perkvalifikavimo priemonių, nedarbo rizika taps nuolatinė“ (EK, 2021, p. 2). Nepaisant to, Europos socialinių teisių ramsčio veiksmų plane Lietuvai iškeltas tikslas, kad iki 2030 m. darbą turėtų turėti ne mažiau kaip 78 proc. 20–64 metų amžiaus gyventojų (EK, 2019).

Visgi yra žinoma, kad dalis nedirbančių asmenų stokoja motyvacijos ir aktyvumo, ieškodami darbo ar naujų karjeros galimybių, dalis prioritetą teikia laikinai nedirbti dėl asmeninių ar kitokių įsipareigojimų. Įsidarbinimą riboja susisiekimo sunkumai, sveikatos problemos, socialinių įgūdžių ir motyvacijos stoka, priklausomybės, nelegalus darbas, artimųjų slauga, vaikų priežiūra. Užimtumo tarnybos duomenimis (Užimtumo tarnyba, 2022), apie 32 proc. skirtingų socialinių grupių asmenų, registruotų Užimtumo tarnyboje, įsidarintų tik taikant suderintas kompleksines paslaugas ir aktyvios darbo rinkos politikos priemonės. Krutulienė ir kt. (2017) pažymi, kad kai kurios socialinės grupės, įskaitant ilgalaikius bedarbius, socialinės paramos gavėjus, patiria sunkumų integruodamiesi į darbo rinką. Pocius ir Miežienė (2018) vertino ilgalaikio nedarbo tendencijas šalyje ir bedarbių skaičiaus raidą pagal nedarbo trukmę, taip pat ilgalaikio nedarbo regioninius skirtumus Lietuvoje. Nustatyta, kad su ilgalaikio nedarbo rizika labiau susiduria kaimo gyventojai, o ekonominės recesijos turi reikšmingos įtakos nedarbo ilgalaikiškumui.

Vis dėlto anksčiau atlikti tyrimai ir analizės skyrė mažai dėmesio ilgalaikio nedarbo ir socialinio mobilumo sąsajoms, ekspertų įžvalgoms bei pačių ilgalaikių bedarbių gyvenimo istorijoms, kuriose atsiskleidžia tikrosios prie tokio gyvenimo privedusios priežastys. Kaip teigia Z. Bauman (1989), modernioje visuomenėje dėl biurokratinio valdymo įsigalėjęs funkcinis ir hierarchinis darbo pasidalijimas privedė prie biurokratinės dehumanizacijos, kuri viską pavertė kiekybiniais rodikliais, sumenkindama ir eliminuodama atskiro žmogaus išskirtinumą. Būtent todėl svarbu ilgalaikio nedarbo procesus vertinti ne tik statistiniame kontekste. Be to, ankstesniuose tyrimuose mažai akcentuotos darbo rinkos transformacijos, kai reikalingi kiti įgūdžiai ir kompetencijos, kurias itin sunku įgyti pažeidžiamoms visuomenės grupėms.

Todėl šiuo straipsniu siekiama atskleisti darbo rinkos transformacijų keliamus iššūkius ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų profesiniam socialiniam mobilumui, remiantis surinktais duomenimis, pasinaudojus kiekybiniais ir kokybiniais metodais.

1. Ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų socialinio mobilumo trukdžiai darbo rinkos transformacijos kontekste

Šiame skyriuje aptarsime socialinio mobilumo ir modernizacijos sąryšį bei tai, kaip šie procesai daro įtaką ilgą laiką nedirbantiems asmenims. Svarbu paminėti, kad socialinis mobilumas suprantamas kaip reiškinys, kai sutelkiamas dėmesys į asmens gyvenimo eigą, žvelgiama į individo gyvenimo aplinkybių

pasikeitimus per tam tikrą laiką, dažniausiai lyginant pirmąjį ir dabartinį darbą. Taip pat kartais koncentruojamasi į asmens pajamų mobilumo perspektyvą, tačiau daugiausia tyrimuose nagrinėjamos individo karjeros trajektorijos, t. y. profesinis socialinis mobilumas (Torche, 2011; Miles, 1993; cit. Pg. Eurofound, 2017). Darbo rinkos transformacija suprantama kaip darbui reikalingų įgūdžių pasikeitimas, kitos kvalifikacijos reikalaujantys darbai, darbo funkcijų automatizavimas ar kiti svarbūs struktūriniai pasikeitimai, kurie gali apsunkinti kai kurių visuomenės grupių prisitaikymą darbo rinkoje (EBPO, 2017).

1.1. Modernizacijos įtaka bedarbių socialiniam mobilumui

Kalbant apie modernizacijos įtaką socialiniam mobilumui, literatūroje akcentuojamos dvi pagrindinės prielaidos, kaip laikui bėgant gali skirtis socialinio mobilumo modeliai. Pirmoji prielaida yra „liberali industrializmo teorija“ – tai modernizacijos hipotezė, susijusi su Parsonso (1960) darbais. Joje teigiama, kad absoliutus mobilumas, kuris rodo bendrą skaičių žmonių, kurie perėjo į kitą socialinės struktūros lygį (Eurofound, 2017), didėja dėl ekonominės pažangos. Nuolatinė ekonominė pažanga iššaukia didėjančią ekonominę konkurenciją, kuri reiškia, kad darbdaviai greičiausiai įdarbins žmones atsižvelgdami į įgytus įgūdžius ir kvalifikaciją, o ne į socialinę aplinką. Būtent absoliutus mobilumas yra visuomenės pokyčių požymis, visuomenės modernizacijos (industrializacijos) arba jos postmodernizacijos (perėjimo iš pramonės į paslaugų ekonomiką) pasekmė. Tradiciškai visuomenė patiria žemės ūkio sektoriaus nuosmukį, kad būtų galima sukurti daugiau darbo vietų pramonėje, o tai įprastai ir vadinama modernizavimu arba industrializacija. Tam tikru metu darbo vietų pramonėje mažėja, o sunkiosios pramonės darbuotojų vaikai pereina į darbą paslaugų sektoriuje (Erikson, Goldthorpe, 1992). Kuo daugiau visuomenė modernizuojasi, tuo daugiau ji kuria aukštesnės kvalifikacijos darbo vietas ir naikina darbo vietas menko produktyvumo srityse. Taigi socialinis mobilumas yra susijęs su modernizavimu ir struktūriniais pokyčiais.

Kita vertus, tenka pripažinti, kad pastaraisiais dešimtmečiais visuomenėje įvyko reikšmingų pasikeitimų, susijusių su darbo rinka bei šeimos modeliais, ypač padaugėjo šeimų, kuriose abu tėvai dirba, dažnai visą darbo dieną. Teigiama, jog tai itin prisideda prie streso, kuris kyla bandant suderinti šeimą, asmeninį gyvenimą bei darbą, stengiantis kilti karjeros laiptais ir tarp socialinių sluoksnių. Ši situacija formuojasi todėl, kad darbinė veikla yra bene pagrindinis būdas kilti socialinės bei ekonominės hierarchijos laiptais ir užsitikinti orų gyvenimą, o dėl to kylanti įtampa ir stresas yra vienas ekonominės nelygybės padarinių. (Ahn ir kt., 2015). Didėjant nelygybei, auga skirtumai tarp socialinių sluoksnių ir vis daugiau asmenų skursta bei jaučia nepriteklių, palyginus su kitais visuomenės nariais, todėl, norėdami pagerinti savo gyvenimo sąlygas, daug dirba (Ahn ir kt., 2015).

Apibendrinami galime teigti, kad absoliutus mobilumas socialinėje struktūroje su tėvų ir vaikų socialinėmis klasėmis rodo modernizacijos procesų įtakos pasekmes (pvz., mažiau žemės ūkių, daugiau paslaugų sektoriaus darbų), todėl jis yra laikomas socialinių pokyčių indikatoriumi. Taigi, kuo modernizacija labiau paliečia visuomenę, tuo daugiau sukuriama darbo vietų, kurioms reikalingas išsilavinimas ir įgūdžiai, tuo pat metu mažėja darbų žemo produktyvumo srityse (Eurofound, 2017).

1.2. Ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų iššūkiai integruojantis darbo rinkoje

Nors vis labiau pripažįstama, kad darbo rinkoje reikalingi vis aukštesnės kvalifikacijos specialistai, remiantis Užimtumo tarnybos duomenimis, bene kas trečias tarnyboje registruotas asmuo yra nekvalifikuotas. Be to, apie penktadalis šalies dirbančiųjų dirba žemesnės kvalifikacijos darbą nei įgyta kvalifikacija, o trečdalis dirbančiųjų dirba su savostudijų sritimi nesusijusį darbą (Užimtumo tarnybos duome-

nys, 2022). Viešojoje erdvėje nuolat girdime darbdavių skundus apie tai, kad trūksta reikiamos kvalifikacijos darbuotojų. Visa tai reiškia, kad Lietuvoje išlieka struktūrinis nedarbas, nes darbo ieškančių asmenų kvalifikacija ir turimi įgūdžiai neatitinka darbdavių poreikių, siūlomas darbo užmokestis neskatina grįžti į darbo rinką, dėl įmonių technologinės pažangos ir investicijų į procesų efektyvinimą mažėja darbo jėgos poreikis.

Šios ir anksčiau įvardytos priežastys lemia, kad Lietuvos užimtumo politikoje ieškoma vis naujų būdų, kurie padėtų aktyvuoti ir įgalinti labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes. Štai 2022 m. liepos mėn. įsigaliojo Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo pakeitimai, kuriuose, be kita ko, numatytas naujas Užimtumo tarnyboje registruoto asmens galimas statusas – besirengiantis darbo rinkai asmuo. Užimtumo tarnyba nustatė, kad besirengiančio darbo rinkai asmens statusą turintys asmenys susiduria su šiomis kliūtimis: 52,7 proc. stokoja socialinių įgūdžių ir (ar) motyvacijos dirbti; 28,1 proc. neturi galimybių atvykti iš gyvenamosios vietos į darbo vietą; 17,2 proc. turi prižiūrėti ir (ar) slaugyti šeimos narį ar kartu gyvenantį asmenį; 14,5 proc. apribotas disponavimas pinigineis lėšomis; 11,2 proc. turi priklausomybę nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, azartinių žaidimų.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – SADM) 45 šalies savivaldybėse įgyvendina Užimtumo skatinimo ir motyvavimo nedirbantiems ir socialinę paramą gaunantiems asmenims modelį. Jame gali dalyvauti ilgą laiką nedirbę, socialinę paramą gaunantys ir kitas socialines rizikas patiriantys asmenys. Tikslas, anot SADM, – suderinti užimtumo skatinimo ir motyvavimo paslaugų bei pinigines socialinės paramos teikimą, teikti individualizuotą pagalbą. Ankstesnis šio modelio vertinimas parodė, kad pagrindinės nedarbo priežastys, su kuriomis susiduria minėti asmenys, yra: susisiekimasis, žalingi įpročiai, motyvacijos darbui stoka, kvalifikacijos (reikiamos) neturėjimas, darbo patirties trūkumas, per aukšti darbdavių reikalavimai, nepasitikėjimas savimi, sveikatos problemos, įsiskolinimai, šeiminių aplinkybės (vaikų priežiūra arba artimųjų slauga), nelegalus darbas, grįžimas iš įkalinimo įstaigos, lietuvių kalbos žinių trūkumas. Literatūroje aptinkama tyrimų, kurie patvirtina, kad ilgalaikis nedarbas siejamas ne tik su darbinį įgūdžių praradimu, bet ir socialinių kontaktų praradimais, psichinės ir fizinės sveikatos pablogėjimu, priklausomybių rizika, įsiskolinimais (Lechner ir kt., 2011, ct. pg. Krutu lienė ir kt., 2017). Neverauskienė, Pocius ir Krutulienė (2021) nagrinėjo pažeidžiamų gyventojų grupių nedarbo situaciją Baltijos šalyse ir teigia, kad „pažeidžiamos gyventojų grupės yra itin jautrios staigesniems situacijos darbo rinkoje pokyčiams, ypač sumažėjus darbo vietų skaičiui tam tikruose ūkio sektoriuose“ (p. 9).

Ilgalaikio nedarbo kontekste didelę reikšmę įgauna socialinis kapitalas, kuris siejamas su tėvų vertybių ir ryšių perdavimu vaikams. Teigiama, jog socialinis kapitalas daro įtaką vaiko asmeninio ir socialinio vystymosi galimybėms ir struktūrizuojamų lūkesčių. Taip pat dėl tam tikrų socialinių normų bendram žinių grupėje ar socialinio kapitalo trūkumo platesnėje bendruomenėje egzistavimo gali sumažėti mokymosi motyvacija, ateities lūkesčiai ir kartu socialinio mobilumo galimybės (Murphy, 2006). Kaip pavyzdys pateikiamas kontaktų trūkumas su žmonėmis, kurie turi aukštąjį išsilavinimą. Tai gali būti svarbus veiksnys, turintis įtakos išsilavinimo sprendimų priėmimui, nes daugelis žmonių iš žemo socioekonominio statuso grupių nemano, kad aukštasis išsilavinimas gali padėti jiems, ir mažiau pasitiki savo gebėjimais jį įgyti, o tai yra tiesiog dėl to, jog nepažįsta žmonių, kurie aukštąjį išsilavinimą turi. Vis dėlto yra tyrimų, kad darbininkų klasėms priskiriamų asmenų socialinis kapitalas sumažėjo, o tai galėjo susilpninti socialinio mobilumo galimybes. Be to, atsirado kitų „neigiamų“ socialinio kapitalo formų, tokių kaip bedarbystės kultūra, antisocialinis elgesys, narkotikų vartojimas ir kt. Teigiamų pavyzdžių trūkumas, ambicijų skurdas (žemi lūkesčiai) ir vengimas rizikuoti gali tapti kliūtimis socialiniam mobilumui.

Priešingai nei vidurinės ar aukštesnės klasės šeimose, kurios paprastai turi prieigą prie įvairesnių socialinių tinklų, o jie yra palankesni judėjimo aukštyn ir apsisaugojimo nuo judėjimo „socialinėmis kopėčiomis“ žemyn požiūriu. Todėl įvairių socialinių veiksnių, susijusių su kultūriniu ir socialiniu kapitalu, įtaka yra itin reikšminga socialinio mobilumo tyrimuose. Būtent tai, kokį „habitus“ asmuo įgaus ir prisims savo aplinkoje, gali nulemti jo judėjimo kryptį „socialinėmis kopėčiomis“, ypač asmens profesinės karjeros trajektorijų prasme.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai modernizacijos padariniai priklauso nuo jos sukuriamo socialinio mobilumo pobūdžio: judėjimas aukštyn ir žemyn turi įtakos ir bendram šalies gerovės lygiui, o tolygus mobilumo galimybių pasiskirstymas laikomas lygių galimybių visuomenėje indikatoriumi. Šie du minėti aspektai yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys modernizacijos įtaką socialinei ir darbo rinkos struktūrai. Vis dėlto Lietuvoje pastebima, kad pažeidžiamos visuomenės grupės, ypač ilgalaikiai bedarbiai ir socialinės paramos gavėjai, stokoja pasiruošimo darbo rinkai, vykstant nuolatiniams jos pokyčiams, šioms grupėms prisitaikyti tampa dar sunkiau.

2. Metodologija

Šiame tyrime taikoma mišri – kiekybinių ir kokybinių – duomenų analizė. Taikyta trianguliacijos tyrimo strategija leidžia sujungti mikroduomenų ir makroduomenų lygius ir padaryti atitinkamas išvadas.

2.1. Tyrimo tikslas ir objektas

Šiuo tyrimu siekiama nustatyti, kaip ir kokie darbo rinkos transformacijos aspektai trukdo ilgą laiką nedirbantiems ir socialinę paramą gaunantiems asmenims įsidarbinti. Todėl apžvelgiama bendroji socialinę paramą gaunantiems asmenims teikiamų užimtumo priemonių padėtis ir analizuojami ekspertų požiūriai bei pačių ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų pateikti biografiniai naratyvai.

2.2. Tyrimo duomenys

Kiekybinių duomenų šaltinis yra SADM atliekama Socialinės paramos veiksmingumo stebėseną Lietuvos savivaldybėse (SADM, 2022). „Socialinės paramos veiksmingumo stebėseną yra vykdoma atrinkus pagrindinius socialinės paramos sistemos rodiklius skurdo mažinimo, pagalbos ir prevencijos srityse ir juos apjungus į bendrą indeksą. Jį sudarantys rodikliai yra paverčiami į rangus 10-balėje skalėje, kur 1 reiškia blogiausią rezultatą, o 10 – geriausią. Visų rodiklių svoris indekse yra vienodas. Rangai parodo savivaldybės tų metų situaciją lyginant su kitomis savivaldybėmis“ (SADM, 2022). Čia pateikiami duomenys apie skirtingas stebėsenos indekso dalis bei atskirus elementus, taip pat apie socialinę pašalpą gaunančių asmenų paramos ilgalaikiškumą, jų dalyvavimą Užimtumo tarnybos organizuojamose priemonėse ir socialinių paslaugų sistemoje. Ši stebėseną apima visas Lietuvos savivaldybes.

Kokybiniai duomenys buvo surinkti dvejopai. Tyrime naudojami pusiau struktūruotų interviu su politikos formuotojais arba paslaugas ir pagalbą ilgą laiką nedirbantiems ir socialinę paramą gaunantiems asmenims teikiančių institucijų ir organizacijų ekspertais duomenys. Iš viso apklausta 18 ekspertų (tyrime dalyvavo 2 socialinės apsaugos srities, 3 nevyriausybinių organizacijų, 2 švietimo srities, 3 užimtumo srities, 2 akademinė institucijų, 2 savivaldybių administracijos Socialinės paramos skyrių, 2 Socialinių paslaugų įstaigų, 2 sveikatos apsaugos srities atstovai). Interviu duomenys transkribuoti (bendra interviu trukmė – 19 val. 58 min.). Tyrimo instrumentą sudarė 13 klausimų, apimančių ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų sociodemografines charakteristikas, priežastis dėl kurių asmenys ilgą laiką nedirba ir gauna socialinę paramą, priemonės, kurios padėtų asmenims įsidarbinti ir kt.

Kitoje tyrimo dalyje remiamasi biografiniais interviu su ilgą laiką nedirbančiais ir socialinę paramą gaunančiais asmenimis. Šis gyvenimo istorijos metodas, anot Indriliūnaitės (2016), plačiai taikomas marginalizuotų visuomenės narių tyrimuose ir leidžia sujungti platų spektrą tiek neigiamų, tiek pozityvių išgyvenimų įvairiais asmenų gyvenimo etapais. Tyrimo instrumentą sudarė klausimai apie informantų ir jų tėvų išsilavinimą, profesiją, pajamas, turėtus darbus ir kt. Šiame straipsnyje analizuojami duomenys apima 10 biografinių interviu su ilgą laiką nedirbančiais ir socialinę paramą gaunančiais asmenimis (bendra interviu trukmė – 10 val. 38 min.). Pažymėtina, kad 6 iš 10 informantų pagrindine nedarbo priežastimi įvardijo struktūrinius pokyčius, dėl kurių buvo atleisti iš darbo arba negali įsivirtinti kitose darbovietėse. Tyrimui pasirinkta 1970–1984 metų (37–51 metų) karta, kurią Maslauskaitė ir kt. (2020) tyrė Kartų ir šeimų tyrime ir įvardijo kaip „natūralaus socialinio eksperimento kartą, kuri aktyvųjį šeiminių gyvenimo etapą gyveno drastiškai kintančios visuomenės sąlygomis. Jie pradėjo naują Lietuvos šeimos epochą, tačiau ji iki šiol menkai pažinta pirmiausia dėl tikslų, išsamių, šiuolaikinius standartus atitinkančių duomenų stokos“ (p. 1).

2.3. Duomenų analizė

Pasitelktas kokybinio turinio analizės metodas, kuris padėjo išsiaiškinti, kokie su darbo rinkos modernizacija susiję veiksniai apriboja asmenų įsidarbinimo galimybes. Pažymėtina, kad minėtuose ekspertų interviu buvo analizuojamos tos dalys, kuriose buvo klausiama apie ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų charakteristikas bei nedarbo priežastis.

Biografinių interviu analizei buvo sudaryta informantų pagrindinių charakteristikų lentelė (1 lentelė). Joje pateikiama informacija tik apie tuos informantus, kurių gyvenimo istorijose atsiskleidė nedarbo priežastys, susijusios su darbo rinkos transformacijomis, kvalifikacijos neatitikimu, struktūriniais darbo rinkos pasikeitimais. Šių asmenų istorijos padeda paaiškinti darbo rinkos transformacijų įtaką mikrolygmeniu, kitų asmeninių išgyvenimų ir gyvenimo įvykių kontekste.

1 lentelė. Informantų pagrindinės charakteristikos

Eil. nr.	Informantas	Profesija	Išsilavinimas	Gyvenamoji vieta	Ypatingi pastebėjimai
1.	Vyras, g. 1981 m.	Dažytojas-tinkuotojas	8 klasės internatinėje mokykloje, vėliau profesinė mokykla	Nakvynės namuose Vilniuje	Nelegaliai dirba atsitiktinai pasitaikančius darbus.
2.	Vyras, g. 1979 m.	Santehnikas-suvirintojas	10 klasių su įgyta kvalifikacija	Vilnius	Nelegaliai dirba atsitiktinius darbus statybose.
3.	Moteris, g. 1970 m.	Ekonomistė	Aukštesnioji ekonomikos mokykla	Siaulių raj.	Sveikatos problemos, dalinai paralyžiuota ranka
4.	Vyras, g. 1972 m.	Žemės ūkio mašinų surinkimas	Vidurinis išsilavinimas	Kupiškio raj.	Ilgą laiką gyveno su senyvo amžiaus mama, kurią prižiūrėjo.
5.	Moteris, g. 1970 m.	Pedagogė	Taikomosios dailės technikumai	Zarasų raj.	Daug metų neatlygintinai savanoriauja.
6.	Vyras, g. 1971 m.	Statybininkas apdailininkas	Pagrindinis su profesine kvalifikacija	Silalės raj.	Vienas augina tris vaikus.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Apibendrinant, tyrime pasitelkti trijų šaltinių duomenys: SADM socialinės paramos veiksmingumo stebėsenos Lietuvos savivaldybėse duomenys; pusiau struktūruotų interviu su ekspertais bei biografinių interviu su ilgą laiką nedirbančiais ir socialinę paramą gaunančiais asmenimis duomenys. Minėtina, kad juos renkant buvo imtasi visų būtinų priemonių, kad tai būtų atlikta etiškai. Visi informantai sutiko, kad

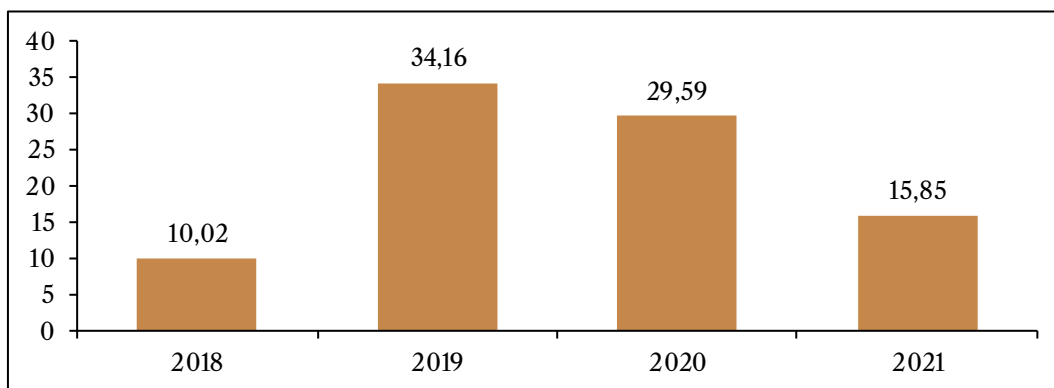
surinkta informacija būtų naudojama nuasmenintai ir tik tyrimo tikslais, o duomenys galėtų būti naudojami moksliniais tikslais ir mokslinėse publikacijose, nenurodant vardo, pavardės ar kitų duomenų, kurie leistų identifikuoti asmenį.

3. Tyrimo rezultatai: ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų profesinio socialinio mobilumo trukdžiai

Šiame skyriuje aptarsime tyrimo rezultatus, kurie apima statistinius duomenis apie ilgą laiką socialinę paramą gaunančių asmenų dalyvavimą aktyviose darbo rinkos politikos priemonėse bei socialinių paslaugų sistemoje. Tai atskleidžia šiai asmenų grupei teikiamos pagalbos fragmentiškumą ir nepakankamumą. Toliau pateikiami ekspertų atsiliepimai apie darbo rinkos transformacijų įtaką šių asmenų galimybėms įsidarbinti. Galiausiai analizuojami pačių ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų biografiniai interviu, kuriuose atskleidžiama, kad pasikeitimai darbo rinkos kontekste turi įtakos asmenų pažeidžiamumui ir ilgalaikio nedarbo patyrimui.

3.1. Ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų padėties statistinis kontekstas

Kaip minėta anksčiau, ilgalaikis nedarbas siejamas su dideliais reintegracijos į darbo rinką sunkumais, o tai ilgalaikėje perspektyvoje daugeliu atvejų sąlygoja socialinę atskirtį (OECD, 2015). Net jei ir nedirbantis asmuo turėjo reikalingą draudiminį stažą, pasibaigus nedarbo išmokos mokėjimui, vieninteliu pajamų šaltiniu lieka galimybė kreiptis piniginės socialinės paramos. Jei asmuo socialinę pašalpą be pertraukos gauna 12 mėnesių, jis laikomas ilgalaikiu socialinės pašalpos gavėju. 1 pav. matyti, kad tokių asmenų 2019 m., lyginant su 2018 m., padaugėjo 24,14 proc. punktų, o sumažėjimas buvo užfiksuotas tik 2021 m. Tam įtakos turėjo ne pagerėjusi socialinės paramos gavėjų socialinė integracija, bet COVID-19 pandemijos metu Užimtumo tarnyboje pradėta mokėti darbo paieškos išmoka, kuri lėmė, kad daugelis paramos gavėjų dėl didesnio nei pašalpa šios išmokos dydžio nusprendė gauti ją.

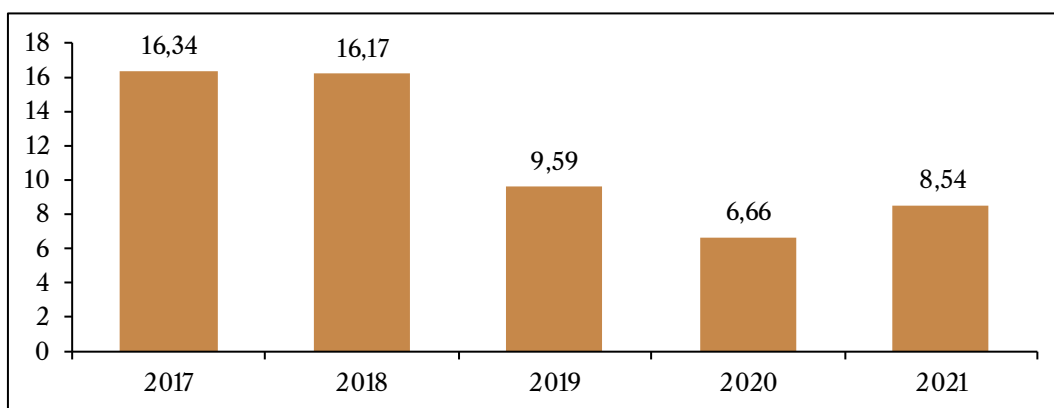

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis SADM socialinės paramos veiksmingumo stebėsenos duomenimis, 2022.

1 pav. Ilgalaikių pašalpos gavėjų dalis (proc.) visų socialinę pašalpą gaunančių asmenų.

Kaip žinia, asmenys, kurie kreipiasi piniginės socialinės paramos, turi atitikti kai kuriuos formaliuosius kriterijus (pvz., jų pajamos ir turtas neturi viršyti tam tikros ribos). Vienas jų – reikalavimas registruotis Užimtumo tarnyboje. Dėl to tikimasi, kad asmenys greičiau susiras darbą ir integruosis darbo rinkoje. Vis dėlto anksčiau minėta, kad daugelio asmenų kvalifikacija ir pasiruošimas darbo rinkai yra ribotas, neatitinkantis realių darbo rinkos poreikių. Todėl pageidautinas aktyvios specializuotos pagal-

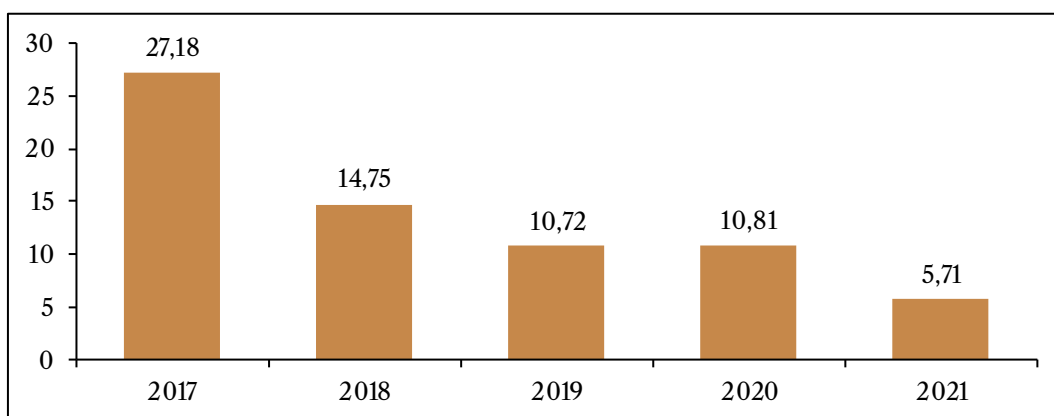
bos teikimas, kuris Užimtumo tarnyboje geriausiai gali būti atliekamas aktyvių darbo rinkos politikos (toliau – ADRP) priemonių forma. 2 pav. matome, kad bendras ADRP taikymas nuo 2017 m. nuosekliai mažėjo iki 2020 m., o 2021 m. šios priemonės buvo pritaikytos vos 8,54 proc. Užimtumo tarnyboje registruotų bedarbių. Pažymėtina tai, kad ne viena ADRP priemonė (pvz., profesinis mokymas, darbo įgūdžių įgijimo rėmimas, parama mokymuisi ir remiamas įdarbinimas) yra tiesiogiai susijusi su darbo rinkos politikos pokyčiais ir bedarbių kvalifikacijos keitimu, dėl kurių, kaip anksčiau minėta, Europos Komisija (toliau – EK), EBPO ir kitos institucijos reiškia susirūpinimą.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis SADM socialinės paramos veiksmingumo stebėsenos duomenimis, 2022.

2 pav. ADRP priemonėse dalyvaujančių asmenų dalis (proc.) tarp visų Užimtumo tarnyboje registruotų bedarbių

Nors deklaruojamas siekis, kad kuo daugiau darbingo amžiaus darbingų socialinės pašalpos gavėjų įsidarbintų, 3 pav. pateikti duomenys rodo, kad šių asmenų įtraukimas į ADRP priemones mažėja. 2018 m. Užimtumo tarnyboje registruotų socialinės pašalpos gavėjų, dalyvaujančių ADRP, dalis tarp visų Užimtumo tarnyboje registruotų socialinės pašalpos gavėjų siekė tik 14,75 proc., ir tai buvo net 12,46 proc. punktų mažiau nei 2017 metais. 2019 ir 2020 m. įtrauktųjų į ADRP buvo apie 11 proc., o 2021 m. (galimai dėl anksčiau minėtų priežasčių) dvigubai sumažėjo.

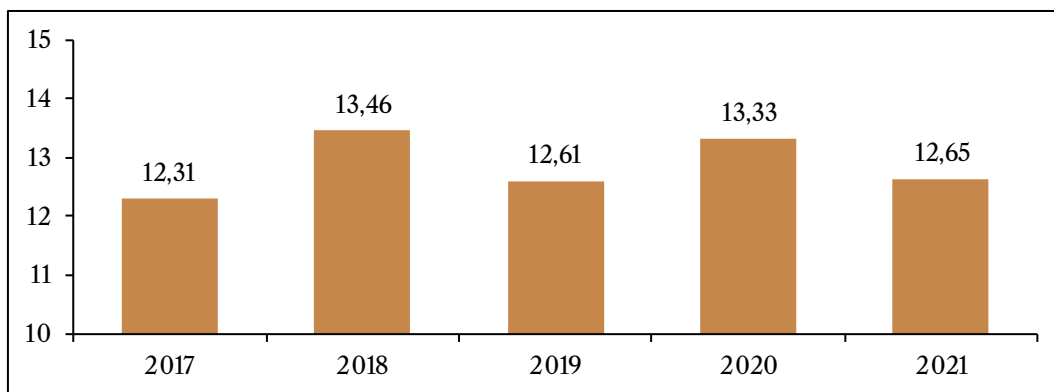

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis SADM socialinės paramos veiksmingumo stebėsenos duomenimis, 2022.

3 pav. Užimtumo tarnyboje registruotų socialinės pašalpos gavėjų, dalyvaujančių ADRP, dalis (proc.) tarp visų Užimtumo tarnyboje registruotų socialinės pašalpos gavėjų

Vis dėlto didžiausią socialinės paramos kompleksškumo stoką rodo piniginės socialinės paramos ir socialinių paslaugų ryšys. 4 pav. pateikiamas socialinės pašalpos gavėjų (šeimų), per metus gavusių bent

trijų rūšių socialines paslaugas, dalis tarp visų socialinės pašalpos gavėjų (šeimų). Įvertinus tai, kad šis rodiklis sudaro ir tokios socialinės paslaugos kaip informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, galima sakyti, kad kompleksškumas nėra reikšmingas. Ypač tai įrodo faktas, kad šis rodiklis nuo 2017 m. iki 2021 m. išlieka gan stabilus (apie 13 proc.), todėl galima teigti, kad situacija stagnuoja ir negerėja socialinės paramos gavėjams palankia kryptimi.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis SADM socialinės paramos veiksmingumo stebėsenos duomenimis, 2022.

4 pav. Socialinės pašalpos gavėjų (šeimų), per metus gavusių bent trijų rūšių socialines paslaugas, dalis (proc.) tarp visų socialinės pašalpos gavėjų (šeimų)

Apibendrinant galima teigti, kad vienoms pažeidžiamiausių visuomenės grupių – socialinės pašalpos gavėjams ir ilgalaikiams bedarbiams – teikiamų su užimtumu ir kitomis socialinėmis paslaugomis susijusių priemonių gali neužtekti vis labiau aktualėjant darbo rinkos pokyčiams. Įvertinus tai, kad šie asmenys turi mažesnes kvalifikacijos keitimo ir tobulinimosi galimybes, jų atsparumas neigiamiems ekonomikos pokyčiams ar darbo rinkos transformacijai ir gebėjimai pasinaudoti atsirandančiomis naujomis galimybėmis gali būti menki. Plačiau tą mėginsime aptarti kitose tyrimo dalyse.

3.2. Ilgalaikių bedarbių ir socialinę paramą gaunančių asmenų įsidarbinimo

kliūtyt darbo rinkos transformacijos kontekste: ekspertų požiūris

Šiame poskyryje trumpai aptarsime ekspertų nuomones ir pasisakymus apie ilgą laiką nedirbantiems ir socialinę paramą gaunantiems asmenims kylančius iššūkius, keičiantis darbo rinkos poreikiams. Svarbu paminėti, kad dauguma ekspertų darbo rinkos struktūros, ekonominės santvarkos ar šių asmenų profesijų nepaklausumą dabartinėje darbo rinkoje įvardijoka kaip vienas esminių ilgalaikio nedarbo ir socialinės paramos poreikio priežasčių.

Dauguma ekspertų išreiškė ne nuogaštavimus apie galimas sunkesnes šių asmenų perspektyvas ateityje (pvz., Europos žaliojo kurso kontekste), bet išsakė sąsajas su pasikeitusia santvarka, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Minėta, kad tai labai svarbus modernizacijos konteksto elementas, nes pagrindiniai struktūriniai pokyčiai šalyje buvo sąlygojami būtent šio proceso ir lėmė svarbius absoliutaus socialinio mobilumo pokyčius. Ekspertai akcentuoja, kad dabar ilgą laiką nedirbantys asmenys sovietinėje santvarkoje buvo pripratę, jog „visi turėjo darbą, visiems buvo paskirtas būstas“, todėl žmonėms nebuvo išugdytas savarankiškumo jausmas:

„Daug ilgą laiką nedirbančių ir paramą gaunančių asmenų nemokėjo prisitaikyti prie besikeičiančios santvarkos – apie tuos asmenis, kurie yra vyresni, nes anksčiau buvo, imkim, aš jau imu savo kartą, kai buvo kolūkiai, daugelis mažą išsilavinimą turintys žmonės buvo pripratę, kad jiems visada nurodo – savarankiškumo nebuvo, visiems buvo pasakyta, kaip turi dirbti, ką atlikti, kokį gausi atlyginimą ir visa kita.“

Taip pat dažnai nurodoma, kad būtent šie minėti pasikeitimai ir nesugebėjimas prie jų prisitaikyti sukelia kitas socialines problemas, tokias kaip priklausomybės, įsiskolinimai, menka motyvacija ar žemas savęs vertinimas. Akcentuojamas ir skaitmeninio raštingumo trūkumas, kuris tampa kliūtimi įsidarbinti aukštesnės kvalifikacijos reikalaujančiose pozicijose.

„Kai keitėsi santvarka: vieni persiorientavo, tiesiog išmoko gyventi ir su informacinėmis technologijom, o kiti iš to tokio liūdesio ir visa kita jie perėjo į tą kitą rizikos grupę – atsirado priklausomybė alkoholiui, nebūtinai gali būti pradmenys, bet problema, kuri ilgai neišgelbėjo ir perėjo į tokią nuolatinę, ir jie tiesiog nesuprato prisitaikyti prie besikeičiančios santvarkos, nes jau reikėjo patiems savarankiškai ieškoti to darbo, niekas jų nevarė ir dauguma tokių asmenų tikrai turėjo žemą išsilavinimą.“

Kita svarbi dažnai įvardijama priežastis, kurią rodo ir atitinkami anksčiau minėti Užimtumo tamybos duomenys – nepaklausios profesijos. Asmenys, įgiję sovietinėje santvarkoje itin reikalingas ar net prestižines profesijas, jų negalėjo pritaikyti rinkos ekonomikos sąlygomis, nes keitėsi visa ekonomikos ir socialinė sistema bei aktualijos, pradėti dėti dabar dominuojančio paslaugų sektoriaus pamatai. Kaip sako kalbinta ekspertė:

„Labai daug tų žmonių, kad jie baigė tokias profesijas, kurios kaip ir tapo nereikalingos, pavyzdžiui, ekonomikos planavimas, tai buvo iš tikrųjų labai prestižinė, ir sunku įstoti į ekonomikos tuos fakultetus, ar ten, pavyzdžiui, prekyba buvo toksai – medalininkai stojo ir vos įstojo, tai buvo, matomai, žmonės, jau dabar nenagrinėjant dėl kokių priežasčių, bet nerado savęs tame ir nebuvo pratęsta ta tokia, kaip pasakyt, ta profesinė karjera.“

Kita vertus, nors ir rečiau, tačiau įvardijamos ir ateities rizikos. Tai susiję su EK prognozėmis: „dvejo pa žaliųjų ir skaitmeninė pertvarka, kartu su Europos žaliuoju kursu ir Europos skaitmenine strategija, pakeis mūsų ekonomiką“ (EK, 2021, p. 2). Svarbu paminėti, kad COVID-19 pandemijos ir energetinių iššūkių kontekste nuogaustaujama, jog „kai kurie sektoriai kurį laiką gali nesugebėti pilnai atsigausti, jeigu apskritai atsigaus, o įmonės po krizės gali patirti finansinių sunkumų“ (ten pat, p. 2). Akivaizdu, kad šių globalių iššūkių sprendimui neužteks vien nacionalinių vyriausybių veiksmų, tačiau net ir šalies lygiu pasigendama tarpinstitucinio bendradarbiavimo ir planų, kaip bus siekiama integruoti asmenis, kurie dėl pasikeitusių sąlygų negalės dirbti:

„Tas žalias kursas – kaip jis paveiks darbo vietas? Mes išvis per mažai apie taip kalbam, nes turės keistis ekonomika ir, man atrodo, kad mes į tai esam užmerkę akis. Kaip bus, na tarkim, su „Achema“? Jonavoje ten nieko daugiau nėra apart „Achemos“. Tai ką mes darysim artimiausiu metu, kaip mes tuos žmones pradedam jau dabar rengti, kad jie nebedirbs daugiau „Achemoj“ po kažkiek metų, kad tokios įmonės nebeturės likti arba ji bus visai kitokia. Tai va čia tarpinstitucinio bendradarbiavimo nėra absoliučiai, net nėra matoma, kaip Aplinkos ministerija su SADM, su Švietimo ministerija, Energetikos tarpusavyje dirba ir ieško sprendimų.“

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai aspektai, kuriuos dėl ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų įsidarbinimo trukdžių, susijusių su darbo rinkos transformacijomis, išsakė ekspertai, yra susiję su santvarkos pasikeitimu, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Tai lėmė, jog žmonės nesugebėjo pritaikyti savo turėtos kvalifikacijos ir žinių naujomis sąlygomis, dar vėliau kai kurios profesijos darbo rinkoje tapo nereikalingos, o visa tai prisidėjo prie šių asmenų kitų socialinių problemų, pavyzdžiui, priklausomybių, motyvacijos neturėjimo ir kt.

Toliau apžvelgsime ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų patirtis, kurios atskleis, kad ekspertų minėtos problemos ir savalaikės pagalbos trūkumas apsunkina galimybes vėl integruotis darbo rinkoje.

3.3. Ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų nedarbo priežastys ir įsidarbinimo kliūtys: biografinių interviu naratyvai

Kaip jau minėta anksčiau, informantai kaip vienas pagrindinių ilgalaikio nedarbo priežasčių įvardijo tas, kurios susijusios su tam tikrais darbo rinkos transformacijos elementais. Išsakytos problemos yra susijusios su pasikeitusių įvairių profesijų darbo įgūdžių poreikiu, naujomis technologijomis, sumažėjusiu tinkamų darbo vietų skaičiumi, darboviečių restruktūrizavimu ar uždarymu ir pan. Vis dėlto akivaizdu, kad, siekiant įgyvendinti įvade minėtus Europos socialinių teisių ramsčio veiksmų plane ar kituose dokumentuose numatytus rodiklius, svarbu didelį dėmesį skirti pažeidžiamų visuomenės grupių įdarbinimui. EK (2021a) teigimu, „augant nedarbiui ir didėjant neveiklumui, gali būti prarandami įgūdžiai, o tai gali daryti žalingą poveikį atitinkamiems asmenims ir visai ekonomikai. Jei nebus imtasi įgūdžių tobulinimo ir perkvalifikavimo priemonių, nedarbo rizika taps nuolatinė.“

Kalbantis su informantais, atsiskleidžia ypač didelis susirūpinimas dėl pasikeitusių technologijų ir darbų organizavimo būdo, kurio informantų mokymosi laiku nebuvo. **Pasikeitusi realybė kelia nepasitikėjimą savimi, neryžtingumą, motyvacijos stoka.** Tai labiausiai išryškėja kalbant apie profesijas, kurios susijusios su statybomis:

„Žinote, aš dabar pats nustebeš, aš esu įgijęs santchniko-suvirintojo profesiją nuo senų laikų. Anksčiau buvo kitos technologijos, buvo viskas biškį kitaip, kaip sakant. Dabar čia va užpresavo vamzdį ar tenais viskas kitaip biškį yra. Tuo darbu tą darbą, sakysim, aš tiesiog kaip pagalbinis kažkur tai padedu, kažką prisimenu, kažką matau, ten, jeigu man reikės, aš jau maždaug dėl savęs kaip ir žinau. Bet kai esu toks žmogus, sakysim, maždaug per daug jautrus, kaip man žmonės būna sako, vienam man sunku. Tu pradedi galvot, pergyvent, gali neišeit, ne taip čia padarysiu, nes naujos technologijos, yra žinių, kurių aš ne visai įsisavinęs, nelabai žinau, tai ir nelabai norisi prie tokio darbo lįsti.“

Kitas informantas, nors ir pabrėžia, kad darbų pagal įgytą specialybę netolimoje praeityje dirbti teko, tačiau **dabartinių technologijų, kurių pats asmuo nėra įvaldęs, taikymas** neleidžia jaustis visaverčiu darbo rinkos nariu:

„nu tai statybose tekdamo, bet tai pagrindas tai... tai betonas, tai dar kažkas, nu nes toks tinkavimas tai jau nelabai šiais laikais, viską daro agregatai, ten su šlangom, automatiniu būdu jau taip.“

Kita vertus, ne tik pasikeitusios technologijos, bet ir **nepriklausomybės pradžioje vykę pokyčiai** turėjo įtakos, kad, įgijus specialybę, net nespėta praktiškai pagal ją padirbti:

„po mokslų aš dar metus prasėdėjau, nes 1992 m. buvo suirutė. <...> juk visos koordinatės, visos gamyklos didžiosios užsidarė, kur ten darbo gausi, ten visi tik norėjo išsaugoti savo darbo vietą. Nu tada žiaurūs laikai buvo iš tikro.“

Tačiau gamyklų ar kitų įstaigų uždarymas arba kitų išteklių trūkumas ne tik tuo metu lėmė, kad sunku buvo įsidarbinti. Vienas informantas pasakoja apie **2008 m. ekonominę recesiją**, po kurios, uždarius pieno perdirbimo įmonę, liko be darbo, o susirasti kito iki šiol nepavyko, nes net ir Užimtumo tarnyba jokių darbo pasiūlymų neturėjo:

„Nu, ką birža tokiam miestely, kuriam nebėra 6000 gyventojų? Rajono centrą čia turiu omeny aišku. Nu, mano manymu, ta įstaiga reikalingiausia yra pati beveik sau. Čia ne dėl jų kažkokių kalčių, čia bendra

aplinka, visas fonas formuoja ir jos tą bŭti. <...> o įmonės, tai jos čia, aišku, buvo didelės ir kelios, bet vienos iš sovietmečio dar kiek įlindo ir nusibaigė per pirmus du metus, o va kaip pieno perdirbimo įmonė tai dar gyvavo apie kokį dešimtmetį.“

Darbo vietų ar kitų struktūrinių pakeitimų pokyčiai taip pat akcentuoti ne kartą. Štai neretai girdimi atvejai, kai dėl įstaigų optimizavimo mažinamas darbuotojų skaičius, sujungiamos įstaigos. Viena informantė neteko pedagoginio darbo, uždarius kaimo mokyklas, kuriose dirbo. Dėstoma disciplina ne-užtikrino viso etato vienoje įstaigoje, todėl teko dirbti keliose, tačiau, nelikus jų, moteris jau nebedirba daugiau kaip dešimtmetį.

„[Mokiau] dailę, bet kadangi kaimo mokykloje krūviai nedideli, tai man dar teko dėstyti technologijas, kada būna darbai, tie vadinami darbų pamokėlės – ten irgi visokie meniški dalykai, maisto gaminimas, tai labai ten tikau ir patikau vaikam, ir man patiko tą darbą dirbti, bet kadangi prasidėjo emigracija, ta bedarbystė, pradėjo lietuviai važiuoti į užsienį, tai užsidarė, tai šitą temą žinot, net nereikia kalbėti, tai vat užsidarė mokyklos ir viskas, ten kur dirbau tų mokyklų jau nebėra, kas ten dabar, net nežinau, ryšio su kolegėm neturiu.“

Ne mažiau svarbus ir anksčiau nagrinėtas šiais laikais **nepaklausios profesijos aspektas**. Tačiau informantai subjektyviai jį vertina ne tik kaip kliūtį dabartiniam įsidarbinimui, tačiau kai kuriais atvejais ir kaip **žemesnį socialinį statusą**, kuris jiems nepriimtinas:

„Aš kažkaip bandžiau dirbintis valytoja už 260 eurų į mėnesį, pusę dienos, nuo 6 ryto, tai tik sveikatą savo sugadinti ir, ta prasme, socialinis statusas labai prastas – valytoja, nu ta prasme, tu smegenų turi, aš kai nuėjau, kai grįžau, tai aš užsiutau, galvoju: rupūs miltai, čia eik, kaip sakant, nugarą lankstyk – pinigų vis tiek nebus.“

Kitas aspektas, susijęs su socialiniu statusu, pasirodo **socialinės paramos sistemoje**. Savivaldybė asmenį, kuris gauna socialinę pašalpą, turi teisę pasitelkti visuomenei naudingai veiklai, kurioje paramos gavėjai daugiausia turi atlikti įvairius aplinkos tvarkymo darbus. Tai ne visada priimtina patiems paramos gavėjams, stigmatizuoja ir verčia ieškoti kitų galimybių:

„bet aš pašalpos negaunu, nes biržoj nestoviu, dėl to galvoju, kad galėčiau į tą biržą įstoti, bet kai man ant popieriaus yra, kad aš 70 procentų darbingas, tipo, tai man jau reiktų atidirbti viešuosius darbus.“

Žinoma, daug nedarbo atvejų yra susiję ir su kitomis priežastimis. Pavyzdžiui, šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo galimybių stoka. Informantės teigimu, nors ir nedirba ilgai, tačiau nekvalifikuotą darbą vietinėje mėsos perdirbimo įmonėje galėtų atlikti, tačiau iškyla vaikų priežiūros problema, kuri nėra sprendžiama:

„Darželį mes gavom ir nemokamą iki naujų metų, bet kai kalbėjom su darbovieta, darbo valandos yra nuo 7 ryto iki 19 vakaro ir man niekaip neišeina, nes 7:30 darželis tik priima vaikus, o pasiimti jau reikia iki 18 vakaro.“

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų bedarbystė yra prasidėjusi gana seniai. Ją daugiausia lėmė struktūriniai šalies ūkio pokyčiai ir kai kurių anksčiau svarbių sektorių įmonių uždarymas ar bankrotas. Ilgas nedarbo laikotarpis ir darbinių pajamų neturėjimas sąlygojo kitų problemų atsiradimą ir nepasitikėjimą savimi, netikėjimą, kad naujomis sąlygomis ir su naujomis technologijomis pavyks įsitvirtinti darbo rinkoje.

Apibendrinimas ir išvados

Šiame straipsnyje buvo siekiama atskleisti darbo rinkos transformacijų ir kitų pokyčių keliamus iššūkius ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų profesiniam socialiniam mobilumui, remiantis kiekybiniais ir kokybiniais metodais surinktais duomenimis. Ankstesnių tyrimų duomenys rodo, kad ilgalaikis nedarbas lemia didelius reintegracijos į darbo rinką sunkumus, o tai ilgalaikėje perspektyvoje sukelia kitų socialinių ir asmeninių problemų. Nepaisant to, kad istorinis modernizacijos kontekstas jau sąlygojo daug pokyčių, kurie lėmė absoliutaus socialinio mobilumo šuolį, pažeidžiamoms visuomenės grupėms šie pokyčiai daugeliu atvejų padarė priešingą efektą – nesugebėję prisitaikyti prie naujų ekonominių ir socialinių sąlygų, jie susidūrė su ilgalaikio nedarbo iššūkiais, socialinės paramos poreikiu ir kt.

Vis dėlto, nors tarptautinės organizacijos ir nacionalinės institucijos perspėja apie artimiausioje ateityje laukiančius globalizacijos ir tolesnių darbo rinkos transformacijų sąlygotų pokyčių iššūkius, socialinės paramos gavėjai ir nedirbantys asmenys menkai įtraukiami į aktyvias darbo rinkos politikos priemones, stagnuoja kompleksinių paslaugų teikimas. Ekspertų teigimu, šie asmenys susiduria su sunkumais, integruojantis į darbo rinką dėl anksčiau įgytos, tačiau šiais laikais nereikalingos kvalifikacijos (profesijos), o po nepriklausomybės atkūrimo, nesugebėjus prisitaikyti prie naujų rinkos sąlygų, krito šių asmenų motyvacija ir savęs vertinimas.

Šiame tyrime išgirstas ir pačių ilgą laiką nedirbančių ir socialinę paramą gaunančių asmenų balsas. Jie taip pat akcentavo, kad pasikeitusi socialinė realybė kelia nepasitikėjimą savimi, neryžtingumą, motyvacijos stoką, o anksčiau dirbtas aukštesniam socialiniam statusui priskiriamas darbas šiais laikais tampa nieko vertas. Net ir šiais laikais vykstantys struktūriniai pokyčiai, ekonominiai svyravimai ar socialinės paramos sistemos reikalavimai apriboja galimybes ne tik įsidarbinti, tačiau ir dalyvauti visaverčiame socialiniame gyvenime. Visi šie minėti trukdžiai galiausiai užkerta kelią sėkmingam profesiniam socialiniam mobilumui.

Literatūra

- Ahn, H. ir kt. (2015). „Impact of Income Inequality on Workers Life Satisfaction in the U.S.: A Multilevel Analysis“. *Social Indicators Research*, 128 (3): 1347–1363. SpringerLink.
- Bauman, Z. (1989). *Modernity and Holocaust*. Ithaca NY: Cornell university press.
- EBPO (2015). *Integrating Social Services for Vulnerable Groups. Bridging Sectors for Better Service Delivery*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264233775-en>.
- EBPO (2020). *OECD Economic Surveys: Lithuania*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/62663b1d-en>
- EBPO (2022). OECD Data. <https://data.oecd.org/unemp/long-term-unemployment-rate.htm>.
- EBPO (2017). *How technology and globalisation are transforming the labour market, in OECD Employment Outlook 2017*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/empl_outlook-2017-7-en.
- EK (2021). Europos Komisijos 2021-03-04 rekomendacija dėl veiksmingos aktyvios paramos užimtumui po COVID-19 sukeltos krizės (EASE). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32021H0402>
- EK (2021a). Europos Komisijos ir Tarybos bendroji užimtumo ataskaita. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?lang-Id=lt&catId=89&newsId=9834&furtherNews=yes>.
- EK (2019). Europos socialinių teisių ramsčio veiksmų planas Lietuvai. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_lt.
- Erikson, R. ir Goldthorpe, J. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon Press.

- Eurofound (2017). *The only way is up? Social mobility and equal opportunities* (the issues note). [interaktyvus]. Paris: OECD. <https://www.eurofound.europa.eu/events/conference-on-social-mobility-and-equalopportunities>.
- Indriliūnaitė, R. (2016). „Gyvenimo istorijos tyrimo perspektyvos: benamystės atvejis“. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 7 (2). <https://www.vdu.lt/cris/entities/publication/09124ff1-3e01-4483-946d-55b526-7835a0/details>.
- Krutulienė, S. ir kt. (2017). Mokslinio tyrimo „Sunkiai integruojamų į darbo rinką asmenų užimtumo didinimo galimybių tobulinimas“ ataskaita. <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Studijos/Sunkiai-integruojam%C5%B3-%C4%AF-darbo-rink%C4%85-asmens%C5%B3-u%C5%BEimtumo-didinimo-galimybi%C5%B3-tobulinimas.pdf>.
- Maslauskaitė, A. ir kt. (2020). Informacinis biuletenis *Demografija visiems*. [interaktyvus], 2020 (8). <https://doi.org/10.7220/2351-6887.8>.
- Murphy, L. (2015). „Social capital and innovation: A comparative analysis of regional policies, Environment and Planning“. *Government and Policy*, 34(6): 1025–1057. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0263774X15597448>.
- Okunevičiūtė-Neveauskienė, L., Pocius, A. ir Krutulienė, S. (2021). „Pažeidžiamų gyventojų grupių nedarbo situacijos Baltijos šalių darbo rinkoje įvertinimas“. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 23: 8–25. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2021.34>.
- Parsons, T. (1960). *Structure and process in modern societies*. Glencoe: Free Press.
- Pocius, A. ir Miežienė, R. (2019). „Ilgalaikio nedarbo tendencijų ir regioninių skirtumų įvertinimas Lietuvoje“. *Lietuvos statistikos metraštis*, 58 (1). <https://www.zurnalai.vu.lt/statisticsjournal/article/view/12834/11640>.
- SADM (2022). „Socialinės paramos veiksmingumo stebėsena Lietuvos savivaldybėse“. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-statistika/socialines-paramos-veiksmingumo-stebesena-lietuvos-savivaldybese?lang=lt>.
- Schumpeter, J. A. (1942). *The process of creative destruction in Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper & Brothers, 82–85.
- Užimtumo tarnyba prie LR SADM (2022). Atviri Užimtumo tarnybos duomenys. https://data.gov.lt/datasets?q=&has_data=true&organization_id=3.